

Болалигимизда Жюл Верннинг «Ўн беш ёшли капитан», «Капитан Грант болалари» асарларини севиб ўқиганмиз, Немо билан сув остида 80 минг лёлик сафарларга чиққанмиз. «Сирли ороллар»га бориб қолганмиз, ажойиб саргузаштлар гувоҳи бўлганмиз. Бу ҳақдаги филмларни телевизор орқали қайта-қайта кўриб тўймаймиз. Одамларни жасоратга, адолатга даъват этувчи бу қаҳрамонларнинг ҳаммаси умр бўйи биз билан бирга.

Маъшур француз ёзувчиси Жюл Верннинг кишини хайратга солувчи маъорати факат шугина эмас. У келажакни, фан-техника тараккиёти истикболини олдиндан башорат қила олган. Хусусан, «Клодиус Бомбарнак» асарида ёритилган воқеалар адибнинг ноёб тафаккур соҳиби эканидан далолат беради.

Романдаги воқеаларнинг асосий қисми ўлкамизда бўлиб ўтгани диққатга сазовор. Асарда XIX асрнинг охирида Туркистон заминида рўй берган ҳодисалар қаламга олинган. Муаллиф франтсуз журналистининг саёхатлари воситасида гўёки келажакка таширф буюради.

Бу воқеалар баёнидан аввал тарихга назар ташласак. Россия империяси Қрим урушида мағлубиятга учрагач, диққатини Шарққа, Марказий Осиёга қаратди. Аввал Окмачит (ҳозирги Қизил Ўрда), Чимкент, Тароз, Олма-ота шаҳарларини забт этгач, 1865 йилнинг ёзида Тошкент шаҳрини босиб олди.

Россия янги жойларда мустақкам ўрнашиб олиш, унинг имкониятларидан тўла фойдаланиш, рус капиталини қиритиш учун, аввало, темир йўл қуриш лозимлигини яхши англари. Шу туфайли Қушқа, Термиз, Душанбе ва бошқа қатор жойларда чегара шаҳарчалари - ҳарбий қалъалар барпо этилди.

1880 йили Қаспий денгизининг Ўзун-Ада ярим оролида дастлабки темир йўл релслари ўрнатилди. Пўлат излар Ашқобод, Марв, Чоржўй оша Амударёдан ўтиб, 1888 йили Бухорога, сўнгра Самарқандга етиб қелди. 1899 йили Тошкентда, 1916 йили эса Фарғонада дастлабки паравозлар сурони эшитилди.

Чорак аср давом этган қурилиш ҳақида қўплаб асарлар чоп этилган. Бу асарларни Жюл Верннинг ўқиганлиги эҳтимолдан йирок. Негаки у рус тилини билмаган ва Марказий Осиёда бўлмаган. Аммо темир йўл қурилиши, унинг аҳамияти, келажаги ҳақида маълумотларни тўплаган, кейин эса... ҳаёлот қанотида ажойиб саргузашт асар яратган. Қолаверса, қитоб 1892 йили босмадан чиққан. Бу пайтда темир йўл қурилиши Бухоро ва Самарқанд атрофида олиб қорилар эди.

Жюл Верннинг «Клодиус Бомбарнак» романидаги воқеалар, Ўзун-Ада бекатидан бошланиб Ашқобод, Марв, Чоржўй, Бухоро, Самарқанд, Тошкент, Қўқон, Мар-қилон, Ўш, Қашқар орқали Пекингга қорувчи транс қонтинентал экспресс йўловчи ташувчи поёздда бўлиб ўтади. Асар қаҳрамони - газета муҳбири бекатларда тушиб, шаҳарларни айланади, қадимий ёдқорликларни томоша қилади, одамлар, урф-одатлар, ўлка

киёфаси хакида маълумотлар тўплайди.

Романда Ўзбекистон хакида ҳам кўплаб маълумотлар келтирилган. Жумладан,

«Амударёни илгари Окус деб атаганлар. У Хинд ва Ганг дарёлари билан ракобатлаша олади. Качонлардир бу дарё Каспий денгизига куйилган. Хозир эса Орол денгизига куйилади. Амударё Помир чўккиларида эриган сувни дашт ва кумликлар оркали икки ярим минг километрга олиб боради.

Поэздимиз сув сатхидан 11 метр баланд килиб, минглаб козиклар устига ўрнатилган бир ярим километрлик кўприк оркали ўтиб олди. Буюк Транс Осиё йўлида энг катта хисобланган бу кўприкни генерал Аннеков 10 ой ичида куриб битказди».

«Бухоро шахри бекатдан анчагина олисда экан, агар тор изли темир йўл бўлмаганда Бухорони кўролмас эканман. Ярим соатдан сўнг Дарбоз дарвозаси оркали кириб, шаҳарнинг чанг кўчаларини пиёда айлана бошладим. Мен турли биноларга кирдим, бозорда бўлдим. Бир дўкончада 16 хил чой сотилишини билиб олдим. Лаби Ховуз майдони кираверишида мис замбараклар ўрнатилган. Амир саройи (Арк)ни кўрдим. Унинг ўнг томонида хашаматли Колон масжиди жойлашган. Ундаги куббалар ва минораларга сон-саноксиз лайлаклар ин курган.

Шаҳарнинг жануби-шаркий томонида бир гуруҳ дарвешларни учратдим. Хассага таянган дарвешларнинг кулохи остидан чиккан сочлари шамолда хилпирайди. Хориб-чарчаб Девонбеги ариги четидаги кайрогоч соясида «шивином» чойидан тўйиб ичдим. Европада чойнинг бунака навини ҳеч ким билмайди...»

«Бухоро ва Самарканд оралигидаги 200 километрлик масофада 11 бекат хизмат кўрсатаркан. Одатдаги поездлар бу масофани кун давомида босиб ўтаркан. Бизнинг экспресс поездимиз эса бу масофани 3 соатда босиб ўтди (!)»

«Самарканд шахри 2 қисмга бўлинади. Янги шаҳар руслар томонидан барпо этилган бўлиб, замонавий меъморчилик услуби билан фаркланади. Шаҳарнинг эски қисми эса мухташам обидаларга бой бўлиб, уларни жиддий ўрганиш учун бир неча ҳафта вақт сарф-лашга тўғри келади».

«Аравада зиёрат килиб Бибихоним майдонига келдик. Бу ерда шу номли салобатли масжид қад кўтарган. Бу майдон Регистон каби тўғри бурчакли шакл-да бўлмаса-да, унга нисбатан нафисроқ кўринади...»

«Арава бизни шаҳарнинг шимоли-шарқий томонида жойлашган Марказий Осиёда энг мухташам ансамбл - Шохи Зинда кабристонига олиб келганда яна-да кучлироқ хаяжонга тушдим. Буни калам билан ифодалаш кийин. Буни тасвирлаш учун расом бўлиш керак».

«Тошкентнинг эски шаҳар қисми асосан лой девор уйлар ва кингир-кийшик кўчалардан иборат. Бозор ва карвонсаройлари ҳам унчалик эмас».

«Тошкентда бошқа шаҳарларга нисбатан кўпроқ жухудлар яшайди. Шаҳар рус маъмурияти ихтиёрига ўтиши билан уларнинг аҳоли анча яхшиланган, улар фуқаролик ҳуқуқини қўлга киритган».

«Тошкентдан йўлга чиқиб, 150 километрлик масофада бўлган Хўжанд шаҳрига кириб бордик. Бу шаҳарнинг Сирдарё бўйларидаги қисмини айландим. Дарёда йирик кемалар сузиб юрибди. Тошкентдан жануб томон чўзилган темир йўл Хўжанд шаҳрида кескин бурилиб, Кўкон томонга қараб кетган. Биз Кўкондан сўнг, Маргилон ва Ўш шаҳарларидан ўтиб, Помир даралари оша Туркистоннинг Хитой билан чегараси томон йўл оламиз».

«Маргилон шаҳрида 60 минг аҳоли истикомат қилади. Бу шаҳар Фарғона вилоятининг амалдаги пойтахти ҳисобланади. Шаҳарда қадимий обидалар деярли сақланиб қолмаган».

«Марказий Осиёнинг бу қисмини чуқур тектоник қучлар мунтазам ташвишга солиб туради. Бу ерда қучли ер силқинишлари катта вайронагарчиликка сабаб бўлади».

Шундай қилиб, Жюл Верн қахрамони - Франтсияда чиқадиган «ХХИ аср» газетасининг муҳбири Клодиус Бомбарнак Қашқар шаҳрига, сўнг у пайтларда ҳам амалда бўлмаган Транс Осиё темир йўли бўйлаб Пекин шаҳрига эсон-омон етиб боради.

Китобда қаламга олинган йирик ло-йиҳалар, шаҳарлар ва табиат тасвирлари даҳо ижодқорнинг башорат қила олиш салоҳиятидан далолат бергандек. Ёзувчи бу китобида 115 йил аввал тахмин қилган Берлин - Истанбул - Техрон - Машҳад - Тошкент - Олма-ота - Урумчи - Пекин Транс Евроосиё темир йўл коридори ҳозирги кунда фаолият кўрсатапти.

Йўл Жюл Верн башоратидан бир озгина бошқа ҳудуддан ўтган бўлса-да, у чизган чизик бўйлаб «Тошкент - Ўш - Қаш-қар» халқаро автотранспорт йўли қурилди.

Журналист сафари ҳақидаги бу роман муаллифи Жюл Верннинг ақлу заковатиға тасанно айтишға арзийди. «Клодиус Бомбарнак» романи рус тилида 1961 йили Тошкентда 150 000 нусхада нашр этилган. Аммо хануз ўзбек тилиға таржима қилинмаган. Юртимиз ҳаётиға оид ушбу кизикарли асар ўзбек тилида ҳам нашр этилса, айни муддао бўларди.

“Хуррият” газетасидан олинди.